

عوامل موثر در رشد کفایت اجتماعی در کودکان از دیدگاه آیات و روایات

فرشته سادات میرشمسی^۱

چکیده

همه انسان ها در برابر جامعه خویش مسئول هستند و همه باید برای پیشرفت و ساختن آینده و جهانی بهتر دغدغه داشته باشند و تمام تلاش خود را در این راستا به کار بگیرند. از آنجاکه کشوری پیشرفته در گرو انسانهایی سالم و با کفایت است و وجود این نسل نیازمند تربیتی آگاهانه از همان دوران نوزادی و کودکی و همانطور تا مراحل بالاتر دارد؛ از این رو نوشته‌ی حاضر «عوامل موثر در رشد کفایت اجتماعی در کودکان» کوشیده است تا با بررسی عوامل مختلف اعم از خلق و خو و عوامل زیستی و عوامل عاطفی و نقش معلمان و همسالان و والدین و ارائه راهکارها و مشخص کردن مسئولیت‌ها و وظیفه سازنده هر کدام راه رسیدن به این هدف را هموار سازد و جهت رسیدن به این مقصود از منابع روایی، لغوی، تربیتی و ... استفاده نموده است.

امید است که مورد استفاده برای همه مخاطبان، اعم از زن و مرد در هر نقش و مسئولیتی

که هستند قرار بگیرد و مفید بوده باشد. «انشاءالله»

کلید واژه: کفایت اجتماعی ، کودک ، والدین.

مقدمه

دنیای ما با شتاب بی‌دلیلی پیش می‌تازد و با هر گام مشکلات و پیچیدگی‌های آن به ویژه در زمینه روابط اجتماعی بیشتر و بیشتر می‌شود. اگرچه ابزارها و فناوری‌ها هم زیاد شده، اما انسان همچنان تشنه باهم بودن هست. بشر از روزهای آغازین دردها و رنج‌های زیادی از جمله درد گرسنگی، سرما، گرما، بی‌خانمانی، انواع بیماری‌ها و ... تجربه کرده و کماکان نیز درگیر است. اما بی‌تردید بزرگترین و کشنده‌ترین درد انسان دیروزی و امروزی درد تنهایی و بی‌کسی است. به گمان من احساس بی‌عشقی و بی‌کسی بدترین و مهلک‌ترین بیماری بشریت است. اما با این همه ابزار ارتباطی و با این همه ازدحام جمعیت تنهایی چرا؟ مسئله این است. واقعیت این است که پاسخ این سوال ریشه در کاستی‌های تربیتی ماست. والدین آنقدر که نگران رشد و تغذیه بدنی، هوشی، آموزشی، بهداشتی برای فرزندان خود هستند، کمتر دغدغه‌ای راجع به رشد و تغذیه ارتباطی اجتماعی فرزندان ندارند. شاید کمتر از خود بپرسند که فرزند من به لحاظ ارتباطی و اجتماعی کجاست؟ در کدام پله از نردبان رشد ارتباطی و اجتماعی هست؟ و در این خصوص کمتر می‌دانند. امروزه رابطه بین نقص در مهارت‌های ارتباطی - اجتماعی با خیلی از مشکلات از جمله؛ مشکلات تحصیلی، شغلی، زناشویی، ابتلا به انواع بیماری‌ها موضوعی تایید شده است. با توجه به مطالبی که ارائه شد اهمیت موضوع بحث ارائه شده مشخص می‌شود.

تاریخچه بحث تربیت و رشد کفایت اجتماعی به همان آغاز خلقت بشریت برمی‌گردد و از نظر تاریخچه علمی نیز پژوهش‌های متعددی در این مورد صورت گرفته است. از جمله کتاب «کفایت اجتماعی کودکان و نوجوانان» از مارگارت سیمرود به ترجمه و تالیف دکتر سعید رضایی که در سال ۱۳۹۳ توسط انتشارات آوای نور به چاپ رسید و کتاب «کفایت اجتماعی: کودکان با اختلال‌های رفتاری برون نمود و درون نمود» نوشته سعید رضایی که در سال ۱۳۹۴ توسط

انتشارات آوای نور به چاپ رسید هر دو کتاب صرفاً به بحث کفایت اجتماعی پرداخته است و عوامل موثر در رشد کفایت اجتماعی در کودکان از دیدگاه آیات و روایات را بررسی نکرده است. پایان نامه « رابطه بین سبک زندگی با تاب‌آوری و کفایت اجتماعی در دانش‌آموزان متوسطه » نوشته اسماعیل مرادی لیفرجانی که در سال ۱۳۹۳ در دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت دفاع شده است و پایان نامه « نقش نظریه ذهن و کفایت هیجانی در نشانه‌های اضطراب اجتماعی با توجه به نقش میانجی کفایت اجتماعی » نوشته ندا کشاورز که در سال ۱۳۹۳ در دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی تبریز دفاع شده است. در بخشی از این پایان نامه‌ها به کفایت اجتماعی پرداخته شده است ولی عوامل موثر در رشد کفایت اجتماعی در کودکان از دیدگاه آیات و روایات را بررسی نکرده است.

مقاله « تاثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر کفایت اجتماعی دانش‌آموزان (مدل فلنر) » نوشته منصور بیرامی و علیرضا مرادی که در سال ۱۳۸۵ در نشریه پژوهش‌های نوین روانشناختی (روانشناسی دانشگاه تبریز) به چاپ رسید و مقاله « ارتقای توانمندی‌های فردی- اجتماعی و سلامت عمومی نوجوانان از طریق افزایش کفایت اجتماعی آنان » نوشته نسرين ياراحمدیان که در سال ۱۳۹۱ در مجله علوم رفتاری به چاپ رسیده است. در مقالات معرفی شده هر چند به کفایت اجتماعی پرداخته شده است ولی هیچکدام به بررسی عوامل موثر در رشد کفایت اجتماعی در کودکان از دیدگاه آیات و روایات نپرداخته است.

بنابر آنچه بیان شد ضروری است تا در مقاله حاضر عوامل موثر و رشد کفایت اجتماعی در کودکان؛ مورد بررسی قرار بگیرد تا برای نویسندگان و سایرین باعث افزایش معرفت گردد تا از لحاظ علمی و هم از لحاظ کاربردی در هدایت خانواده‌ها و نشان دادن راه برای آنها مفید باشد.

روش این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و از طریق فیش‌برداری تدوین شده و در این زمینه مقالات و کتاب‌های متفاوت و معتبری بررسی شده است که در طی مقاله به بعضی از آنها اشاراتی خواهیم نمود.

رشد در لغت

رشد در لغت به معنی راهیابی، راه یافتن به مقصد، رسیدن به واقع و از گمراهی به راه آمدن می‌باشد.^۱

همچنین ثبات و استقامت نیز از معانی رشد شمرده شده است.^۲

این کلمه در مقابل «غی» به معنی انحراف پیدا کردن از حقیقت و دور شدن از واقعیت به کار می‌رود.^۳

راشد و رشید، اسم فاعل و وصف از آن است که دلالت بر استواری و پابرجا بودن می‌کند.^۴

کلمه مرشد نیز از همین ماده گرفته شده است که به معنی راهنما و نشان‌دهنده راه می‌باشد.^۵

در لسان العرب می‌نویسد: رشد در مقابل ضلال و گمراهی است.^۶

۱- عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، جلد ۲، ص ۱۰۴۴

۲- فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، جلد ۱، ص ۲۲۷

۳- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ص ۳۵۴

۴- همان، ص ۳۵۵

۵- طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، جلد ۲، ص ۱۷۹

۶- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، جلد ۳، ص ۱۷۵

رشد در اصطلاح

دیدگاه مشهور بین فقها، راشد را به معنی اصلاح امور مالی و توان تدبیر در این زمینه می‌داند. رشید هم کسی است که دارای این صفت باشد. مرحوم محقق حلی می‌گوید: «دومین شرط که برای واگذاری اموال کودک به او نیاز است، رشد است که به معنی اصلاح امور مالی است»^۱.

این عبارت در کلمات بسیاری از فقها دیده می‌شود. از قید اصلاح مال که در تعریف رشد آمده چنین برمی‌آید که اگر شخصی مال خود را از بین نبرد، ولی نسبت به اصلاح و بهره‌برداری عقلایی از آن تمایل نشان دهد و یا اساساً توانایی آن را نداشته باشد رشید شناخته نمی‌شود.^۲

کفایت اجتماعی در لغت

حصول چیزی در صورت است استغنای از غیر آن چیز و عدم احتیاج به غیر و انجام دادن کارها با شایستگی و لیاقت.^۳

کفایت اجتماعی در اصطلاح

کفایت اجتماعی؛ قابلیت درک دیدگاه دیگران نسبت به یک موضوع یا از نظر او به موضوعی نگرستن، یادگیری از تجربیات گذشته و استفاده از آن تجربیات، متناسب با موقعیت‌های اجتماعی و توانایی واکنش شایسته و منعطف همراه با سازش‌یافتگی به منظور مدیریت چالش‌های اجتماعی توصیف می‌شود. توانایی اجتماعی بستری است که بر مبنای آن انتظارات و چشم

۱- محقق حلی، جعفر بن حسن، شرائع الاسلام، جلد ۲، ص ۸۵

۲- علامه حلی، حسن بن یوسف، تحریر الاحکام الشرعیة، جلد ۲، ص ۵۳۵

۳- تاریخ بیهقی، چ ادیب، ص ۳۲۰

۶-۳- پذیرش فرزندان بدون قید و شرط

باید فرزندان خود را بدون قید و شرط بپذیریم و آنها را حمایت کنیم؛ حتی اگر رفتارشان را نمی‌پسندیم باید برای شخصیت آنها اقدام و ارزش خاصی قائل شویم و به ویژه در برابر دیگران آن را حفظ کنیم.^۱

۶-۴- کمک به فرزندان در دوستیابی

در انتخاب دوستان شایسته باید به فرزندان کمک کرد تا بتوانند در کنار آنان از طریق بازی ها و فعالیت‌های گروهی بُعد اجتماعی خود را تقویت کنند. البته دوستیابی نیاز به آموزش ها و مهارت خاص دارد که والدین در این زمینه می‌توانند بسیار تاثیرگذار باشند.^۲

۶-۵- تشویق به شرکت در اردوها

تشویق فرزندان برای حضور در جمع، حتی در جمع‌های کوچک احساس کمرویی را از آنان دور می‌کند و باعث رشد کفایت اجتماعی در آنان می‌شود.

۶-۶- میدان دادن به آنها

میدان دادن به کودکان و ایجاد فضای آزاد برای صحبت کردن در حضور جمع و یا انتقاد کردن از جمله راهکارهای دیگر برای مقابله با کمرویی و رشد کفایت اجتماعی در کودکان می‌باشد.^۳

۱- اکبری، محمود، مهارت‌های زندگی، ص ۷۹

۲- اکبری، محمود، مهارت‌های زندگی، ص ۷۹

۳- قهاری، ساناز، تکنیک‌های فرزندپروری خلاق

۶-۷- دادن آگاهی‌های لازم

گاهی به هنگام شرکت فرزندان در یک جمع، مثلاً در یک جشن و یا هنگامی که قرار است با همسن و سالان خود با وسیله‌های خاص بازی کنند و یا به تفریح بپردازند لازم است قبلاً آگاهی کافی به آنها داده شود تا بتوانند در موقعیت و شرایط جدید با آمادگی کامل حضور فعال داشته باشند.^۱

۶-۸- حضور فرزندان در مکان‌های ناآشنا

حضور والدین با فرزندان خویش در مجالس و محافل آشنا و ناآشنا و نظایر آن در تقویت بعد اجتماعی فرزندان بسیار موثر است. این کار از گوشه‌گیری افراد کمرو جلوگیری می‌کند و سبب می‌شود که رفتارهای اجتماعی را بیشتر تجربه کنند در نتیجه باعث رشد کفایت اجتماعی آنان می‌شود.^۲

۱- اکبری، محمود، مهارت‌های زندگی، ص ۸۰

۲- همان.

نتیجه گیری

با توجه به این که شخصیت انسان‌ها از همان زمان کودکی شکل می‌گیرد و تا پیری به همراه اوست به گونه‌ای که شخص خود را به همان گونه ای می‌بیند که در کودکی و نوجوانی بوده است و تغییر آن به سختی و در برخی موارد غیر ممکن است؛ پس باید به نوع تربیت و رشد کودکان در همه جهات و به‌خصوص از لحاظ کیفیت و کفایت اجتماعی و مستقل بودن بسیار توجه داشت. به لحاظ اجتماعی، فرد با کفایت اجتماعی کسی است که بتواند از منابع فردی و محیطی موجود جهت رسیدن به رشد مطلوب به نحو احسن استفاده کند. کیفیت رابطه کودک با معلم و همسالان به خصوص والدین نشانگر اولیه برای شکل‌گیری زمینه کفایت اجتماعی است. به عبارتی، جامعه‌ای موفق و سازنده در گروه افرادی مستقل و سالم و با کفایت است که پایه‌های آن باید در همان زمان کودکی با برنامه‌ریزی و به صورت محکم و بادوام ساخته شود. از این رو، معلمان و والدین به عنوان نقش سازنده و تاثیرگذار در این زمینه بیشترین سهم را برعهده دارند. به شرط اینکه آنان نیز آگاهی کامل در این زمینه داشته باشند و در این راستا از علم و آگاهی خود برای رشد و پرورش انسان‌هایی موفق و سازنده برای ساختن آینده و جهانی بهتر بهره بگیرند. «انشاءالله»

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

کتاب های فارسی

۱. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، جلد ۲، انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۸۱، چاپ

۲۳

۲. سیمرود، مارگارت، ترجمه و تالیف دکتر سعید رضایی، آوای نور، تهران، ۱۳۹۳ هـ

ق، چاپ اول

۳. رحیمی، ضیاء، مهارت‌های مسئله‌یابی و تصمیم‌گیری، ادیبان روز، ۱۳۹۴ هـ ق، چاپ

اول

۴. ترجمه دکتر سعید رضایی، کفایت اجتماعی و اختلال اتیسم، آوای نور، ۱۳۹۳ هـ ق

۵. اکبری، محمود، مهارت‌های زندگی، خط بیان، زلال کوثر، دوم، تابستان ۸۹

۶. کلانتری، علی اکبر، اخلاق زندگی، دفتر نشر معارف، دی ۱۳۸۷

۷. رابرت، جی. لانسون، ترجمه محمد رفیعی مهرآبادی، ۲۳ گام به سوی کامیابی، تهران،

خجسته، ۱۳۷۶

۸. محمدی، سمیه، زن در نهج البلاغه، قم، مهدیه، ۱۳۸۱

۹. سبحانی، جعفر، الهیات و معارف اسلامی، قم، موسسه امام صادق، ۱۳۸۲ هـ ش

۱۰. حسنی بیرجندی، حسین، عیون الحکم، قم، ایران، موسسه علمی فرهنگی

دارالحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۷۶ هـ ش

۱۱. کچوئی، حمید، ۵۷ کلید طلایی در آموزش فرزند پروری، انتشارات نور، ۱۳۹۷ هـ ش

۱۲. قهاری، ساناز، تکنیک‌های فرزندپروری خلاق، تهران، پندار قلم، ۱۳۹۹ هـ ش

کتاب‌های عربی

۱۳. فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، ج ۱، موسسه دارالهجره، قم، ۱۴۱۴ هـ

ق

۱۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دارالقلم، الدار و

الشایعه، دمشق و بیروت، ۲۰۰۹-۱۴۳۰

۱۵. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، ج ۲، تهران، ایران، ۱۳۷۵ هـ ش، چاپ ۳

۱۶. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۳، دار صادر، بیروت، ۱۴۱۴ هـ ق

۱۷. محقق حلی، جعفر بن حسن، شرایع الاسلام، ج ۲، بنیاد معارف اسلامی، ۱۳۸۴

۱۸. علامه حلی، حسن بن یوسف، تحریر الأحکام الشرعیه، ج ۲، قم، موسسه امام

صادق، ۱۴۲۱-۱۳۷۹ هـ ق

۱۹. بیهقی، ابوالفضل محمد بن حسین، تاریخ بیهقی، چ ادیب، دانشگاه فردوسی

مشهد، ۱۳۷۵ هـ ق، چاپ سوم

۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۵، تهران، انتشارات دارالثقلین، ۱۳۹۰

هـ ش

۲۱. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۷۵، اسلامیه، ۱۳۷۵ هـ ش

مقالات

۲۲. اکتفاپور، نگین، رابطه سبک‌های دلبستگی و سبک‌های هویت با کفایت اجتماعی،

پایان نامه برای کارشناسی ارشد، روانشناسی تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۳